Soffa för mjuk, icke sover bra.
Några språkdrag hos en rysk Madam

Ulla Pedersen

Inledning

I mitt avhandlingsarbete undersöker jag språkmöten i modern finlandssvensk barn- och ungdomslitteratur. Det är litteratur som skildrar en två- eller flerspråkig miljö eller situationer där personer som talar olika språk möts (se även Pedersen 1999). I några av de romaner som ingår i mitt material skildras utlänningar som kommer till Finland och som lär sig svenska. Ett sådant exempel finner vi i Marita Lindquists barnbok *Marielle och Madame* (1984)[1], där en av huvudpersonerna är en gammal rysk dam som, under revolutionen, elva år gammal flydde till Finland med sin familj. Så här kan det låta när hon talar:

(1)

> – Jag tänker många dagar, sa Madame, jag tänker: Icke mycket rum hos Heikki och Mirja. Jag alltid sover i salen, lite på vägen.
> – I vägen, sa Marielle sakta.
> – Ja, i vägen. Sover på soffa. Bredvid julgran. Soffa för mjuk, icke sover bra. Men julgran doftar hela natten. Varje år. Också i år.
> (MoM:87)

I en artikel How accents mean skriver Jan Anward (1998) bl.a. att den som talar med brytning egentligen talar två språk samtidigt. Därmed signalerar talaren att han hör till två olika grupper.

Också en skönlitterär författare kan låta sina fiktiva personer tala med brytning och på så sätt tala flera språk samtidigt. Författaren kan sedan markera avvikelserna på olika sätt.

I sin bok *Barnbokens invandrare* framhåller Staffan Thorson (1987) att kunskaper i majoritetsspråket utgör ett socialt villkor för invandrare som skildras i svenska barnböcker. Det är stigmatiserande att enbart tala ett främmande språk eller ha dåliga kunskaper i svenska, vilket kan uttryckas t.ex. genom att personerna talar med brytning.

Lise Iversen Kulbrandstad (1997) behandlar i en artikel den bild norsk barn- och ungdomslitteratur ger av invandrare som språkbrukare. I hennes material är

[1] När jag i fortsättningen citerar ur boken, använder jag förkortningen MoM samt sidnummer.

det sällan invandrare yttrar något på andra språk än norska. När de gör det kan replikerna återges på olika sätt:

- utan avvikelser från målspråksnormen
- utan språkliga avvikelser, men med en kommentar om att språket egentligen är avvikande
- med tydliga kännetecken på att personerna har ett annat modersmål

Vad gäller den sista kategorin, dvs. när en person talar med brytning, understryker Iversen Kulbrandstad (1997:45) att det fiktiva muntliga språket är format av författaren, med avsikt att markera att en litterär figur inte talar sitt modersmål.

Författaren Marita Lindquist har i boken *Marielle och Madame* valt ut några drag som får representera avvikelserna i den ryska damens språk. Det jag analyserar här är replikerna i direkt anföring, det är ju i replikerna författaren återger de fiktiva personernas talade språk. Att återgivningen av Madames språk är ett viktigt inslag i romanen framgår av att hennes repliker utgör nästan 40% av samtliga meningar i direkt anföring. Detta står i motsättning till Iversen Kulbrandstads iakttagelser, enligt vilka invandrarna oftast är perifera personer och genomgående talar mindre än de norska personerna.

I min avhandling analyserar jag språkmöten i boken utförligare. I denna artikel kommer jag att koncentrera mig på följande frågor:

- på vilka språkliga nivåer förekommer avvikelser?
- i vilken utsträckning kan man spåra avvikelserna som inflytande från ryska[2]?
- på vilka sätt har författaren tagit hänsyn till att boken är skriven för barn?

Avvikelser på olika språkliga nivåer

I återgivningen av Madames språk finns avvikelser av olika slag men inte på alla språkliga nivåer. Författaren har valt ut några drag som får markera att Madames språk har främmande inslag.

Det finns inga avvikelser på fonologisk-ortografisk nivå, dvs. ingen avvikande stavning som skulle markera ett avvikande uttal. När det gäller litteratur i allmänhet och barnlitteratur i synnerhet brukar man anse att läsförståelsen försvåras om författaren försöker återge ett annorlunda uttal (se bl.a. Iversen Kulbrandstad 1997).

[2] Jag behärskar tyvärr inte ryska själv, men har diskuterat kontrastiva frågor med personer som kan ryska. Många upplysningar har jag även kunnat finna i Wiklands *Modern rysk grammatik* (1980)

Det finns få avvikelser på lexikal nivå, Madame har uppenbarligen inte problem att hitta rätt ord. Hon använder inte heller ryska ord, den enda ryska repliken härstammar från hennes pianolärare, som säger *Ne ploha*, vilket berättaren översätter: *Inte illa*. (MoM:88). Några gånger använder hon emellertid främmande ord som Marielle inte förstår. Ett av dem är *samovar*, som Madame får förklara för Marielle:

(2)

(a) – Ingen samovar längre...
(b) – Samovar? sa Marielle. (c) Vad är det?
(d) – Du icke vet? sa Madame. (e) I samovar man kokar te. (f) I lilla kannan är te, i stora kannan är vatten.
(g) – Jag vet, sa Marielle. (h) Jag har sett en. (i) Det är kannor på en stor och hög ställning.
(j) – Ja, sa Madame, stor och hög.
(MoM:30)

Madame talar i (a) om en samovar, vilket leder till en reparationssekvens. Om reparationssekvenser skriver Londen (1989:180) att det ofta händer att en talare säger något som behöver korrigeras eller repareras, antingen för att det är fråga om felsägningar eller oklarheter. Talaren kan antingen korrigera sig själv eller så initierar den andre parten en reparation, t.ex. genom att i frågeton upprepa ett ord eller en fras i föregående tur.

I (2) är det oklart för Marielle vad ordet *samovar* betyder. Marielle initierar en reparation genom att upprepa ordet (b) och det får funktionen av en fråga, eftersom författaren försett det med frågetecken. Därefter följer en fråga, som inleds med frågeord: *Vad är det?* (c). Madame ställer i sin tur en ja/nej-fråga till Marielle: *Du icke vet?* (d), men inväntar inte svar utan svarar på Marielles fråga (e-f). Här kan även noteras att Madame genomgående använder den ålderdomliga formen *icke*. I (g) svarar Marielle däremot på den fråga Madame ställde i (d). På Madames fråga *Du icke vet?* svarar Marielle *Jag vet*. Och detta kan hon göra efter att ha hört Madames förklaring i (e-f). Här bekräftar Marielle att hon nu vet vad en samovar är och hon fyller ytterligare i med en egen beskrivning (h-i). I (j) bekräftar Madame att Marielles beskrivning är korrekt, hon inleder med ett *Ja*, men upprepar dessutom orden *stor och hög*, som Marielle använt. I detta exempel kan vi se hur författaren låter de bägge huvudpersonerna tillsammans skapa en förklaring av ordet *samovar*, en förklaring som enligt fiktionen finns till för Marielles skull, men som också den unga läsaren kan tänkas behöva.

Ett annat ord som förklaras är *dé colleté* Madame berättar för Marielle om sina systrars balklänningar:

(3)

(a) – Hade du, Madame, själv fina klänningar?

(b) – Nej, icke så fina. (c) Jag icke gå på bal, jag för ung. (d) Men Tatjana och Sofia har bal i skola, i Katarina-institut.

(e) – Och då hade de sidenklänningar? (f) Blå?

(g) Madame skakade på huvudet.

(h) – Nej nej. (i) Du lyssna nu. (j) I institut olika klasser har dräkt i olika färg, grön, brun, blå – ja, lilablå. (k) Liten cape, pellerin, till armbåge – så lång. (l) Cape vit, stärkt, rosett här framme. (m) Lång vit ärm, också lite stärkt. (n) Och förkläde. (o) Men till bal man tar bort cape, bort ärm, bort förkläde. (p) Dräkt är décolleté.

(q) – Vad –?

(r) – Décolleté, urringad. (s) Så mina systrar klädda på bal.

(MoM:49f.)

I (3) förklaras orden *cape* och *pellerin* (k) inte i texten, däremot finns det på samma sida en illustration (se figur 1), vilket gör att en verbal förklaring kanske inte behövs. I texten finns också en visuell hänvisning: *så lång* (k).

Fig. 1. Orden cape och pellerin förklaras av bilden. Ill. Margareta Nordqvist.

När Madame i (p) säger att dräkten var *dé colleté* förstår Marielle däremot inte, vilket leder till en reparationssekvens. Genom utropet *Vad – ?* (q) visar Marielle att hon inte förstår och ber således om en förklaring, som kommer omedelbart från Madame (r): *dé colleté , urringad*. Först upprepar hon alltså ordet och därefter översätter hon det. Det är sedan en annan fråga huruvida det är sannolikt att en gammal rysk dam kan ett så udda ord som *urringad* på svenska. Det understryker bara det faktum att avvikelser egentligen inte finns på lexikal nivå.

Madame gör sällan felsägningar, men några gånger vållar prepositioner problem. I följande exempel, som även citerats i inledningen (1), berättar Madame att hon trots allt skall fira jul hos sonsonen i Uleåborg:

(4)

(a) – Jag tänker många dagar, sa Madame, jag tänker: Icke mycket rum hos Heikki och Mirja. (b) Jag alltid sover i salen, lite på vägen.
(c) – I vägen, sa Marielle sakta.
(d) – Ja, i vägen. (e) Sover på soffa. (f) Bredvid julgran. (g) Soffa för mjuk, icke sover bra. (h) Men julgran doftar hela natten. (i) Varje år. (j) Också i år.
(MoM:87)

I (b) väljer Madame fel preposition, vilket leder till en reparationssekvens: Marielle ingriper och korrigerar (c) och Madame upprepar därefter den korrekta konstruktionen (d). I anföringssatsen i (c) understryks det också att det är fråga om en viss försiktighet från Marielles sida: *sa Marielle sakta*. Dels är Madame en äldre person, som Marielle också annars undviker att avbryta och som hon behandlar med artig respekt. Dels handlar det här om en korrigering av en annans misstag, vilket alltid är ansiktshotande.

Det finns en del avvikelser på morfologisk nivå: i de citerade exemplen ovan finns många substantiv utan artikel, t.ex. (3j-p) och (4e-h). Likaså finns det avvikande verbformer, och en förenkling av verbböjningen: Madame använder nästan genomgående presens.

De flesta avvikelserna i Madames språk är emellertid på syntaktisk nivå. I (3) finns några meningar som saknar finit verb (bl.a. 3s), samma fenomen finner man i (4g): *Soffa för mjuk* och i följande sats saknas subjektet: *icke sover bra*. Felaktig ordföljd är likaså genomgående. Ett omedelbart intryck är att Madames meningar ofta är korta, nästa staccatoaktiga. Många av meningarna är dessutom meningsfragment eller enkla huvudsatser, det finns få exempel på bisatser. I denna artikel kommer jag inte att gå in på meningslängd och syntaktisk komplexitet.

Morfologiska avvikelser

I många av meningarna i exemplen ovan finns exempel på nakna substantiv, dvs. substantiv som saknar obestämd artikel eller bestämd slutartikel. En snabb genomgång av hela materialet visar att ungefär hälften av alla substantiv står utan artikel. På ryska finns inte distinktionen bestämd–obestämd när det gäller substantiv. Det är uppenbart att författaren avsett att visa att Madame inte behärskar artikelbruket på svenska, och det ligger nära till hands att förklara denna svårighet som interferens från ryskan.

Verbböjningen vållar ofta problem för dem som lär sig svenska. Hyltenstam & Lindberg (1983) påpekar att det är vanligt att svenskar gör flitigt bruk av infinitivformer när de imiterar hur inlärare använder svenska. Deras undersökning visar att det endast är ett fåtal inlärare som använder infinitiver i någon större

utsträckning, det vanligaste är en blandning av olika verbformer. Staffan Thorson (1987) skriver att den pidginsvenska som många invandrare får tala i de svenska barn- och ungdomsböckerna inte bara kan ses som en beskrivning av invandrares problem, utan också som attitydskapare. Han konstaterar att det råder skillnader mellan de fiktiva invandrarnas färdigheter i svenska med hänsyn till invandringsorsak och ursprungsland. Lägst ner på skalan befinner sig den ”primitive vilden” som ofta får omtala sig själv i tredjeperson, som talar i infinitiv och som inte känner till tidsformer.

I romanen *Marielle och Madame* förekommer infinitivformen endast två gånger, och det är i det exempel som återgetts ovan (meningarna (c) och (i) i exempel 3): *Jag icke gå på bal* och *Du lyssna nu*. Det senare exemplet kan man eventuellt tolka som en imperativform, men alla övriga imperativ som Madame konstruerar bildar hon med presens, t.ex.: *Du öppnar!* (MoM:65), *Du står här bredvid* (MoM:65).

Det finns några enstaka exempel på andra verbformer än presens, bl.a några perfektformer: *Jag har väntat.* (MoM:28), *Begravning har varit.* (MoM:63). Det finns även några exempel på konstruktioner med hjälpverb: *Om du vill höra* (MoM:36), *man icke kan ringa* (MoM:63), samt participkonstruktioner: *Så mina systrar klädda på bal* (MoM:50), *Pager från oss inbjudna* (MoM:50), *Lohengrin ofta slutsåld* (MoM:67).

Den mest frekventa verbformen i Madames språk är presens. Man kan säga att det i Madames språk är fråga om en förenkling av verbformerna, eftersom hon överanvänder presens. I romanen finns även en kommentar till presensbruket:

(5)

> Madame ser igen ut genom fönstret. Väggen mittemot är fortfarande grå.
>
> – Jag har stort bibliotek, säger hon. Alla böcker inbundna, guldsnitt. Jag får en rubel ibland, jag sparar, köper böcker.
>
> Hon säger “ jag har”, “ jag får” tänker Marielle. Hon är mitt inne i det där, som om allt fanns kvar. Men ingenting finns kvar. Bara det här rummet, där möblerna står tätt.
>
> (MoM:36)

Här kommenterar Marielle i tankarna det faktum att Madame nästan genomgående använder sig av verbens presensformer. Men förklaringen, som naturligtvis samtidigt utgör en förklaring för läsaren, är även en psykologisk förklaring. Hon tänker sig att Madame använder presens för att hon lever i det förflutna.

Syntaktiska avvikelser

I svenskan finns en regel som brukar kallas platshållartvånget och som bl.a. Hammarberg & Viberg i olika sammanhang (t.ex. 1976, 1977) behandlat. Platshållartvånget innebär ofta problem med syntaxen för invandrare som talar

svenska. Skillnaden mellan subjekt/objekt, påstående/ja-nej-fråga och huvudsats/bisats signaleras i stor utsträckning genom ordföljden. Detta leder till att vissa positioner är obligatoriskt bestämda i satsen, främst gäller det subjektet och det finita verbet. De har funktionen som platshållare, vilket blir speciellt tydligt i de fall där de inte har någon annan funktion, t.ex. när det gäller det formella subjektet *det* eller semantiskt redundanta subjekt. Det är också i dessa fall som subjektet kan utelämnas i sådana språk som inte har platshållartvång. Det formella subjektet *det* saknar dessutom motsvarighet i många andra språk. I vissa språk kan man i en del fall också utelämna kopulan *vara*. Hammarberg och Viberg (1976a:6) illustrerar med några korta exempel:

Påstående	Fråga	Påstående eller fråga?
Han springer	Springer han?	Springer
Det snöar.	Snöar det?	Snöar
Olle är glad.	Är Olle glad?	Olle glad

De konstaterar vidare att det i många invandrares svenska språk ser ut som i den sista spalten och att många invandrarelever har problem med element som *det* och *vara*.

Den mening som fått ge namn åt denna artikel, *Soffa för mjuk, icke sover bra*, är ett exempel som visar att såväl kopulan *vara* som subjekt ibland saknas i Madames meningar. Det finns även många exempel på utelämnat formellt subjekt. Ryskan saknar platshållartvång och har inte heller någon motsvarighet till det formella subjektet *det*.

Här vill jag emellertid granska frågorna i Madames språk närmare. Med fråga avser jag här sådana meningar som av författaren markerats med frågetecken. Av totalt 243 meningar är 24 frågor, dvs. försedda med frågetecken. Av alla dessa frågor är det endast två som är bildade med hjälp av frågeord:

(6) Varför de icke väcker då jag sover på operan? (MoM:51)
(7) Hur mycket är klockan? (MoM:64)

Däremot förekommer inte de enkla och annars så frekventa frågorna *Vad heter du?* och *Hur gammal är du?* För den första frågan använder Madame konstruktionen *Du heter?* (MoM:29) och när hon frågar om Marielles ålder använder hon en annan strategi, nämligen konkretisering:

(8)

> Madame suckade och tog en klunk te. Så såg hon noga på Marielle och frågade:
> – Du elva år? Eller tolv?
> – Elva, sa Marielle.
> (MoM:30)

Det här är en lösning av samma slag som Kotsinas ger exempel på (1985:24f.). I ett samtal mellan grekiska invandrare vill den ena personen fråga hur gammal en flicka är, men i brist på uttryckssätt konkretiserar hon och istället använder det hon kan, nämligen räkneord: *Femton år?* frågar hon och svaret blir *Femton, sjutton, sexton*. I exempel (8) gissar sig Madame till Marielles ålder, och det visar sig att Madame själv var elva år det sista året hon bodde i Sankt Petersburg.

Det finns endast tre exempel på ja/nej-frågor som är bildade med omvänd ordföljd:

(9) Är där ute kallt? (MoM:47)
(10) Är du ledsen? (MoM:63)
(11) Är det skolan? (MoM:63)

I dessa frågor har kopulan *vara* inte utelämnats, som i (8) och i många andra likande exempel. I (11) finns dessutom formellt subjekt utskrivet; däremot saknas det i (9).

Det finns flera exempel på icke satsformade meningar, som består av ett enda ord. De är s.k. enledade huvudsatsekvivalenter (SAG 1999:806ff.), som kan få olika språkhandlingsfunktioner och som även kan användas för att uttrycka frågor. Några exempel på sådana underställande frågor ur mitt material är: *Tungt?* (MoM:13), *Färdiga?* (MoM:64), *Brosch?* (MoM:74). De flesta av Madames frågor är deklarativa huvudsatser, som fungerar som frågor, dvs. huvudsatser med påståendeform. Endast frågetecknet markerar att det är en fråga:

(12)

(a) – Du går i skola? sa hon
(b) – Ja.
(c) – Du går ensam ut i stad?
(d) – Ja-a.
(e) – Hemma du går var du vill?
(f) – Javisst...?
(g) – Också i kök?
(h) – Naturligtvis! sa Marielle.
(i) – En gång i Sankt Petersburg bor flickan Natalia. (j) Elva år. (k) Hon går icke i skola, icke i riktig skola, läser för guvernant. (l) Hon går icke ensam ut på gata. (m) Hemma hon går icke i kök, förbjudet!
(MoM:32)

Madame konstruerar här fyra frågor i följd (a), (c), (e) och (g), alla deklarativa huvudsatser som fungerar som underställande frågor. Karaktäristiskt för detta slag av frågor är att talaren uttalar sig om någonting som han inser att lyssnaren vet mera om än han själv och att frågorna har ett instämmande svar som förväntan (SAG 1999:757f.). Marielle svarar mycket riktigt instämmande på samtliga frågor (b), (d), (f) och (h). Det är uppenbart att Marielle inte förstår varför

Madame ställer dessa frågor, hennes förvåning ökar gradvis: först svarar hon med ett kort *Ja.* (b). På nästa fråga drar hon ut på svaret: *Ja-a.* (d). Hennes följande svar blir frågande: *Javisst…?* (f) och till sist svarar hon *Naturligtvis!* (h). Efter detta svar kommer poängen (i-m): Madame har ställt alla dessa frågor för att kunna göra en jämförelse mellan Marielles situation och hennes egen, när hon själv var lika gammal som Marielle är nu. Man kan ytterligare notera att Madames första fråga efterföljs av anföringsverbet *sa* istället för *frågade*, vilket man kanske skulle vänta sig eftersom det är en fråga. *Sa* används över huvud oftare än anföringsverben *undrade* eller *frågade* i samband med frågor, också i samband med Marielles frågor.

Frågetecknet blir ofta den enda indikationen på att en sats skall fungera som en fråga, vilket följande analoga konstruktioner får illustrera:

(13) – Nu du sett? sa hon. (MoM:67)
(14) – Adjö, min vän. Nu du förstår. (MoM:68)

På svenska kan ju ett påstående också få funktionen av en fråga, men det som gör Madames frågor speciella är att så många av hennes frågor är deklarativer. Att detta drag kan spåras som inflytande från ryskan kan förklaras med att normal ordföljd i ryskan är den raka, även för frågesatser.

Också när andra bestämningar än subjektet står i fundamentet är ordföljden oftast rak i Madames meningar, vilket det finns rikligt med exempel på i utdragen ovan.

Sammanfattning

I barnboken *Marielle och Madame* (1984) talar den gamla ryska damen, som kallas Madame, bruten svenska, och på så sätt markerar författaren Marita Lindquist hennes ryska ursprung. Avvikelser förekommer emellertid inte på alla språkliga nivåer: det finns inga avvikelser på fonologisk-ortografisk nivå och nästan inga på lexikal nivå. På morfologisk nivå förekommer avvikelser framför allt vid substantiv- och verbböjning. De flesta avvikelserna är på syntaktisk nivå. De avvikelser som förekommer i Madames språk resulterar inte i icke-svenska ordbilder.

Flera av avvikelserna är sådana som kan räknas som rysk interferens; bestämd eller obestämd form hos substantivet anges inte i ryskan och ungefär hälften av de substantiv som förekommer i Madames repliker är nakna substantiv. Avvikelserna från normal svensk ordföljd kan också spåras som inflytande från ryska och likaså det sätt på vilket de flesta av Madames frågor konstrueras.

I Marielle och Madame förklaras flera främmande ord, vilket är vanligt i barnböcker. Men här serveras inte förklaringarna av en bättrevetande berättare utan de får växa fram i en dialog mellan de två huvudpersonerna, Marielle och

Madame. En möjlighet barnboken erbjuder, och som utnyttjas i den här boken, är att illustrationerna också får fungera som förklaringar. Madames avvikande tempusbruk noteras av Marielle och hennes förklaring utgör samtidigt en psykologisk förklaring för den unga läsaren, som kanske också noterat avvikelsen.

I undersökningar som gjorts om invandrares språk i barn- och ungdomslitteraturen (Thorson 1987, Iversen Kulbrandstad, 1997) påpekar man att det föreligger en risk att personer som talar med brytning framställs som komiska, hjälplösa och löjliga. Det är emellertid inget löjeväckande över Madame, brytningen understyrker istället hennes dubbla identitet. Ett centralt tema i boken är den vänskap som växer fram i samtalen mellan Marielle, 11 år och Madame, som berättar om sitt ryska ursprung och hur hennes liv tedde sig när hon var 11 år i Sankt Petersburg.

Litteratur

Anward, Jan, 1993, How accent mean. I: *Fonetik 93. Papers from the Seventh Swedish Phonetics Conference*. Uppsala University, Department of Linguistics: RUUL 23. S. 77-80.

Hammarberg, Björn & Viberg, Åke, 1976: *Anaforiska processer i svenskan i invandrarperspektiv – några utgångspunkter.* Projektet svenska som målspråk (SSM). SSM Report 3. Stockholms universitet. Institutionen för lingvistik.

Hammarberg, Björn & Viberg, Åke, 1977: The place-holder constraint, language typology, and the teaching of Svedish to immigrants. I: *Studia Linguistica XXXI:II.* S.106-163.

Hyltenstam, Kenneth & Lindberg Inger, 1983: Invandrares svenska. En kritisk genomgång av materialet i projektet Svenska för invandrare (Josefson 1979), särskilt med avseende på det insamlade materialets användningsmöjligheter. I: *Studium av ett invandrarsvenskt språkmaterial*. Projektet svenska som målspråk (SSM). SSM Report 9. Stockholms universitet. Institutionen för lingvistik. S.5-51.

Iversen Kulbrandstad, Lise, 1997: Hvilket bilde gir norsk barne- och ungdomslitteratur av innvandrere som språkbrukere? I: *Norsklæreren* 1997:2. S. 38-49.

Kotsinas, Ulla-Britt, 1985: *Invandrare talar svenska*. Språkvårdssamfundets skrifter 15. Liber: Lund.

Lindquist, Marita, 1984, *Marielle och Madame*. Teckningar av Margareta Nordqvist. Bonniers: Stockholm.

Londen, Anne-Marie, 1989: *Litterärt talspråk. Studier i Runar Schildts berättarteknik med särskild hänsyn till dialogen.* Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 557, Helsingfors.

Pedersen, Ulla, 1999: Förlåt...Anteeksi! Språkmöten i några finlandssvenska barn- och ungdomsböcker. I: *Svenskans beskrivning 2 3* Förhandlingar vid Tjugotredje sammankomsten för svenskans beskrivning för svenskans beskrivning. Göteborg den 15-16 maj 1998. Red. L-G Andersson et.al. Studentlitteratur: Lund. S. 336-345.

SAG, 1999: *Svenska Akademiens grammatik. Del 4. Satser och meningar.* Ulf Teleman, Staffan Hellberg och Erik Andersson. Stockholm.

Thorson, Staffan, 1987: *Barnbokens invandrare. En motivstudie i svensk barn- och ungdomslitteratur 1945-198 0.*Göteborg: Tre böcker.

Wikland, Lennart, 1980: *Modern rysk grammatik*. Andra upplagan. Esselte Studium: Stockholm.